

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Klemtoon in het Nederlands

Vrijheid, blijheid?

Sleeman, A.P.

Publication date

2022

Document Version

Author accepted manuscript

Published in

Taalmysteries

License

Unspecified

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sleeman, A. P. (2022). Klemtoon in het Nederlands: Vrijheid, blijheid? In A. Peeters, & P. Sleeman (Eds.), *Taal mysteries: Raadselachtige feiten van grote en kleine talen* (pp. 103-106). Uitgeverij Lias.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Klemtoon in het Nederlands: vrijheid, blijheid?

Petra Sleeman

Verschenen in Alla Peeters & Petra Sleeman (eds.), 2022, *Taalmysteries*, 103-106.
Amsterdam: Uitgeverij Lias.

Er wordt wel eens beweerd dat het Nederlands een ‘vrije klemtoon’ heeft. Het is niet zo dat je zelf mag kiezen waar je de klemtoon legt, maar de plaats van de klemtoon kan bijvoorbeeld wel de betekenis van een woord veranderen. Zo kan een bui *Overdrijven*, maar kan iemand *overdrIjven*. Dit gaat gepaard met een verschil in scheidbaarheid. Een bui *drijft snel over*, maar iemand *overdrijft snel*. We hebben als werkwoord *slabAkken*, maar als zelfstandig naamwoord (in het meervoud) *slAbakken*. Een verschil in betekenis kan ook gepaard gaan met een verschuiving van de klemtoon over de woordgrens heen: *Opstal* is wat anders dan *op stAl*.

In bovengenoemde voorbeelden gaat het om woorden die uit meerdere woorddelen bestaan. In een taal als het Italiaans kan de plaats van de klemtoon de betekenis van een niet-samengesteld woord bepalen: *Ancora* ‘anker’ en *ancOra* ‘nog’. In het Nederlands komt dit bijvoorbeeld voor bij de woorden *Appel* en het aan het Frans ontleende *appEl*, dat in het Nederlands geschreven wordt als *appèl*. Als een Italiaan tegen zijn vrouw zegt *Il pApa mi ha telefonato*, zal zij verraster kijken dan wanneer hij zegt *Il papA mi ha telefonato*. In het tweede geval is de Italiaan gebeld door zijn vader, maar in het eerste geval door niemand minder dan de paus! Wat een verwarring voor de Nederlandstalige leerder van het Italiaans. In het Nederlands valt in het woord voor ‘vader’ de klemtoon juist op de eerste lettergreep: *pApa*. In het Frans valt de klemtoon standaard op de laatste (uitgesproken) lettergreep van een woord en het woord voor ‘vader’ wordt dus als *papA* uitgesproken, net als in het Italiaans.

Leerders van het Frans zullen de plaats van de klemtoon dus snel onder de knie hebben, maar dit is in het Nederlands niet zo. Zo las mijn nichtje, dat op een openbare basisschool zat, *Maria en je zus* in plaats van *Maria en Jezus*. Menig juf zal wel eens geglimlacht hebben wanneer ze bij het hardop lezen een beginnend lezertje *Overhoren* hoorde zeggen in plaats van *overhOren*. Ook volwassenen hebben nog wel eens moeite met de klemtoon. Is het *notAbelen* of *notabElen*, *nOtulen* of *notUlen*? Maar een leerder van het Nederlands mag zich gelukkig prijzen, want het kan nog veel erger. Neem het Engels. Waarom is er een verschil in klemtoon tussen *fInite*, *Infinite* en *infInity*? En dan is er ook nog een verschil in uitspraak... Als ik op een internationaal congres de ene collega voor ‘deelwoord’ *pArticiple* hoor zeggen, maar de andere *partIciple*, wie heeft er dan gelijk? Er kan ook nog een regionaal verschil in beklemtoning zijn. In het Brits Engels wordt over het algemeen *Adult*, *gArage* en *advErtisement* gezegd en in het Amerikaans Engels *adUlt*, *garAge* en *advertIsement*. Een taal met een nog meer onvoorspelbare klemtoon overigens is het Russisch waar de klemtoon niet alleen per woord maar zelfs per woordvorm kan variëren.

Hoewel de leerder van het Nederlands dus wel wat problemen met het verwerven van de klemtoon zal hebben, is het niet zo dat de klemtoon voor elk woord apart geleerd moet worden. De volgende woorden heeft u waarschijnlijk nog nooit gezien (dat klopt, want het zijn niet bestaande woorden van het Nederlands), maar toch zult u met een vrij grote zekerheid een klemtoon aan de woorden toekennen:

martana
baribas
kalipoon
rovitent

Als u aan iemand anders vraagt om deze woorden uit te spreken, zal deze persoon de klemtoon vermoedelijk op dezelfde plaats leggen als u. Hoe zou dat komen?

Als u nog eens goed naar bovengenoemde onzinwoorden kijkt, dan valt het u misschien op dat de laatste klankreeksen van de woorden verschillen. Zo eindigt het woord *martana* op een klinker (*a*), het woord *baribas* op een medeklinker voorafgegaan door een korte klinker (*as*), het woord *kalipoon* op een medeklinker voorafgegaan door een lange klinker (*oon*) en het woord *rovitent* op een combinatie van medeklinkers voorafgegaan door een klinker (*ent*). In woorden als *martana* valt de klemtoon op de voorlaatste lettergreep: *martAna* en in woorden als *baribas*, waarin niet alleen de laatste maar ook de één na laatste lettergreep op een klinker eindigt, valt de klemtoon op de twee na laatste lettergreep: *bAribas*. In woorden als *kalipoon* en *rovitent* valt de klemtoon op de laatste lettergreep: *kalipOOon* en *rovitEnt*. Bestaande woorden die deze regels illustreren zijn bijvoorbeeld *mascAra* en *amfOra* (vgl. *martAna*), *Omikron* (vgl. *bAribas*), *pastinAAk* (vgl. *kalipOOon*) en *diamAnt* (vgl. *rovitEnt*).

Op de geformuleerde regels zijn vele uitzonderingen, die onder andere veroorzaakt worden door woorden die uit meerdere delen bestaan. De woorden *lIcht-matroos*, *Op-geteld* en *omkEEr-baar* voldoen niet aan de regels die geformuleerd zijn voor *kalipOOon* en *rovitEnt*. In leenwoorden wordt de klemtoon niet altijd aan het Nederlandse systeem aangepast. Zo leggen we, net als de Fransen, de klemtoon in het woord *capuchon* op de laatste lettergreep (*capuchOn*), terwijl volgens de regel die we geformuleerd hebben voor *bAribas* de klemtoon op de eerste lettergreep zou moeten vallen (*cApuchon*). Soms past de klemtoon zich wel aan. Terwijl volgens *Van Dale* van 1976 de uitspraak nog *charlatAn* was, zoals in het Frans, is het volgens de huidige versie *chArlatan*. Terwijl in de Nederlandse woorden *mascAra* en *amfOra* de klemtoon op de tweede lettergreep valt, net als in *martAna*, beklemtoont men in het Spaans de eerste lettergreep: *mAscara* en *Anfora*. In feite betekent *mascara* ‘masker’.

Concluderend: Hoewel het Nederlands op het eerste gezicht ‘vrij’ lijkt te zijn doordat de klemtoon de betekenis van het woord kan veranderen, wordt in veel gevallen de klemtoon bepaald door het wordeinde. De vrijere klemtoon in het Russisch wordt wel ‘lexicale klemtoon’ genoemd en contrasteert met de vaste klemtoon van een taal als het Frans, maar ook met de regelgebonden klemtoon van het Nederlands. Er wordt wel beweerd dat in het Russisch de leerder voor elk woord de klemtoon apart moet leren. Geen vrijheid blijheid dus in het Nederlands, maar eerder het tegenovergestelde. Toch hebben we gezien dat er veel uitzonderingen zijn in het Nederlands, die bepaald worden door de opbouw of de herkomst van het woord. Niet vrij, maar wel ingewikkeld, de klemtoon in het Nederlands!

Referenties

- Kager, R. 1989. *A Metrical Theory of Stress and Destressing in English and Dutch*. Dordrecht: Foris.
- Rasier, L. 2004. De contrastieve studie van prosodische systemen: het geval van het Frans en het Nederlands. In G. Janssens, S. Sereni, E. Spinoy (eds.), *n/f (4): Onderzoek en Praktijk in de Franstalige Neerlandistiek*, pp. 101–114. Luik: ANBF.
- Trommelen, M., Zonneveld, W. 1989. *Klemtoon en Metrische Fonologie*. Muiderberg: Coutinho.